

Nekaj napotkov in pojasnil za uporabo *Slovarja slovenskih frazemov*

Uvodni del *Slovarja slovenskih frazemov* vsebuje poglavja *Predgovor*, *Viri in literatura*, *Seznam kratic in okrajšav* ter *Nekaj napotkov in pojasnil za uporabo Slovarja slovenskih frazemov*. Sledi mu *Slovar* s frazeološkimi članki od A do Ž. Za uporabo in boljše razumevanje slovarskega dela povzemam po doslej povedanem še nekaj napotkov in pojasnil. To je sicer bolj izčrpno podano v *Predgovoru* predvsem v poglavjih **2. Razporeditev frazeološkega gradiva**, **3. Obdelava frazeološkega gradiva** in **4. Frazeološki slovarski članek**.

Frazeološke enote oziroma frazemi so v slovarju navedeni abecedno po svojih sestavinah – besednih iztočnicah. Te kot tudi vsi frazemi kot iztočnice so opremljeni z naglasi. Vsak frazem se v slovarju pojavi tolikokrat, kolikor ima polnopomenskih besednih sestavin. Te so *samostalnik*, *pridevnik*, *glagol*, *prislov*, *zaimek*, *števnik*. Tako je npr. frazem **fànt od fáre** naveden pri iztočnicah **fánt** in **fára**, frazem **pijàn kot svínja** pri iztočnicah **pijan** in **svinja**, **stopíti kómu na rép** pri iztočnicah **stopíti** in **rép**, frazem **klicáti úrha (Úrha) [na pomóč]** pri iztočnicah **klicáti**, **úrha (Úrh)**, **pomóč**, frazem **metáti kómu pések v očí** pri iztočnicah **metáti**, **pesek**, **okó** itd. Pri katerikoli od teh iztočnic lahko torej tako kot po abecednem seznamu brez težav neposredno ali posredno najdemo frazeološki članek, v katerem je predstavljen posamezni frazem.

Frazem je slovarsko obdelan po v *Predgovoru* natančno opisanih sedmih vidikih samo pri glavni besedni iztočnici (v SSKJ npr. zaradi postopnega izhajanja v petih delih pri vseh), pri drugih iztočnicah pa je samo naveden in opremljen s kazalko h glavni besedni iztočnici, npr. pri **fára – fànt od fáre**, gl. **fant**, pri **metáti – metáti kómu pések v očí**, gl. **pesek**. Kako se izbira glavna besedna iztočnica, je razloženo v *Predgovoru* v poglavju **2. Razporeditev frazeološkega gradiva**. Tu bi poudaril samo, da je izbira glavne iztočnice odvisna od besednovrstne hierarhije polnopomenskih sestavin frazema: *samostalnik*, *pridevnik*, *glagol*, *prislov*, *zaimek*, *števnik*. To pomeni, da ima samostalnik prednost pred vsemi drugimi, pridevnik pred glagolom itd., glagol pred prislovom, prislov pred zaimkom, zaimek pred števnikom. Pri sestavinah iste besedne vrste ima prednost tista, ki je prva. V zgoraj navedenih primerih so glavne besedne iztočnice **fànt**, **svínja**, **rép**, **úrha (Úrh)**, **pések**, ker so te v njih prvi samostalniki. Pri primerjalnih frazemih se kot glavne iztočnice izbirajo tiste, ki sledijo za primerjalnim veznikom **kot** ali **kakor**, a tudi tam po opisani hierarhiji, npr. **cérkev** v frazemu **tišína kot v cérkvi**, **živína** v primeri **délati kot [črna] živína**, **pès** v primeri **kot stékel pès**, **cvét** v primeri **rděč kot mákov cvét**. Izjeme pri opisnem določanju glavne iztočnice v tem slovarju so imenske ali izimenske sestavine frazemov, ki so vedno glavne iztočnice.

Pri besednih iztočnicah z več ali veliko frazemi so le-ti razvrščeni po abecedi svojih prvih sestavin. Tako je npr. pri iztočnici **svínja** šest frazemov: **délati s kóm/čím kot svínja z méhom**; **metánje biserov [svínjam]**, gl. **metanje**; **metáti bisere svínjam**, gl. **biser**; **pijàn kot svínja**; **pristáti kómu kot svínji sédlo**; **ravnáti s kóm/čím kot svínja z méhom**. Različice frazemskih sestavin so navedene v okroglih, neobvezne sestavine frazemov pa v oglatih oklepajih, npr. **polnítí só(d)e brez dnà**, **klicáti úrha (Úrha) [na pomóč]**, **vréči kómu rokavíco [v obráz]**. Vsaka različica glagolske sestavine frazema je v okviru glavne besedne iztočnice abecedno uvrščena kot samostojen frazem s kazalko na frazem, pri katerem je ponazorjena ali omenjena kot različica, npr. **vídeti Ábrahama**, gl. **srečati Ábrahama**; **priblížati se Ábrahamu**, gl. **srečati Ábrahama**. Ostale neglagolske variantne sestavine frazemov so navedene samo pri ustrezni besedni iztočnici s kazalko na glavno besedno iztočnico, npr. za frazem **Ádamovo jábolko** pri iztočnici **jábolko**: **Ádamovo jábolko**, gl. **Adamov**, za frazem **Ábrahamov ród** pri glavni iztočnici **Ábrahamov** variantna frazema **Ábrahamov otròk**, gl. **Abrahamov rod** in **Ábrahamov**

sín, gl. *Abrahamov rod*, pri iztočnicah **otròk**, **ród**, **sín** pa s kazalko na **Ábrahamov**: **Ábrahamov otròk**, gl. **Abrahamov**, **Ábrahamov ród**, gl. **Abrahamov**, **Ábrahamov sín**, gl. **Abrahamov**.

Kaj vsebuje oziroma kako je sestavljen frazeološki slovarski članek, je podrobno opisano in komentirano v poglavju 4. **Frazeološki slovarski članek**. Od sedmih vidikov, po katerih je lahko obravnavan vsak frazem, bi tu poudaril pomembnost zadnjih treh, tj. ponazarjanje rabe frazemov s citati iz klasičnega listkovnega gradiva, iz elektronske podatkovne baze Nova beseda (= NB) ter s spletnih portalov *Google*, *Najdi si* itd. (5. vidik), dalje pojasnjevanje nastanka, izvora frazema (6. vidik: ♦) ter navajanje ustreznih (tj. po pomenu in sestavi, po pomenu, po predstavi) frazemov v drugih evropskih jezikih (7. vidik: ⊙). Zadnja dva vidika sta zelo zahtevna in je bilo za njuno izvedbo potrebno veliko časa in znanja. Zaradi časovne omejenosti projekta nista mogla biti upoštevana pri vseh frazemih, zato sta neobvezna, fakultativna.

V slovarskem delu so uporabljene štiri velikosti pisave (tj. 8, 8,5, 9,5 in 10) in dve pisavi (Myriad Pro in Times New Roman). Besedne iztočnice so tiskane v pisavi Myriad Pro v velikosti 10 krepko (npr. **abecéda**, **Ábraham**, **káča**, **slòn**, **žába**), vse ostalo v pisavi Times New Roman: frazemi in njihove sestavine v velikosti 9,5 krepko (npr. **sréčati Ábrahama**, **napihováti se kot žába**), sestavine frazemov, ki označujejo vezljivost, so krepko ležeče (npr. **dáti kómu košárico**; **rěči kómu/čěmu adíjo**), razlage frazemov v glavi frazemov so v ležeči pisavi, razlage besed, besednih zvez in frazemov drugod pa v enojnih narekovajih; besedila v ponazarjalnem delu (citati, 5. vidik), ki se za razlagami vedno začneja z novo vrstico, so v velikosti 8,5, pri čemer navedke razen zadnjega medsebojno loči nedeljiva navpična črta; besedilo, s katerim se pojasnjuje izvor frazema (6. vidik), je v velikosti 9,5, izrazi in frazemi v njem so tiskani ležeče, prav tako tujejezični ustrezniki v 7. vidiku; v najmanjši pisavi (v velikosti 8) so tiskani kvalifikatorji (npr. ekspr., knj., pog.), pomenske (npr. olupš., sop., ptp.), slovnične (npr. dov., dvojč., elipt., nedov.) in sklicevalne (npr. prim., gl.) in druge oznake, ki so večinoma tudi okrajšane, kar je razvidno iz seznama okrajšav. Sklicevalni frazemi ali kazalke so dveh vrst: v prvih gre za sklicevanje na glavni frazem – navadno v okviru ene besedne iztočnice – (npr. pri **jésihar**: **kričáti kot jésihar**, gl. *dreti se kot jesihar.*), v drugih za sklicevanje na glavno besedno iztočnico (npr. pri **glédati**: **glédati kómu pod pršte**, gl. **prst.**). Zadnja dva vidika (tj. 6. in 7.) obravnave frazemov sta uvedena s posebnima znakoma ♦, ⊙ in se vsak začne z novo vrstico.

Ob koncu svojih napotkov in pojasnil naj povzamem, da je v *Slovarju slovenskih frazemov* večinoma z izčrpnimi ponazoritvami zajet, stilno in slovnično ovrednoten ter pomensko in izvorno razložen velik del frazemov, ki se pojavljajo v knjižnem jeziku in vsakdanjem govoru na vseh področjih življenja. Pri obravnavi pomena frazemov je upoštevana večpomenskost, sopomenskost in protipomenskost (frazeološka, kot tudi besedna). Pri tem so za oznako prim. pogosto navedeni tudi frazemi, ki so nastali po podobnih predstavah in imajo sorodne pomene. Posebej bi izpostavil tudi besedje, ki je nastalo iz frazemov ter je tako ali drugače tesno povezano z njimi, tudi kot enobesedne sopomenke, npr. **abrahamovati**, **abrahamovec**, **abrahamka**, **adamka**, **adamovec**, **bevskati**, **črnosrajčnik**, **gobcati**, **krompirjevec**, **pišmeuhovstvo**, **pišmevritičen**, **slonokoščenistolpizacija**, **vseved**, **zelnikariti**. Skoraj odveč je poudarjati pomembnost ponazarjanja frazemov v sobesedilu, saj je šele iz njega možno ugotoviti vse pomene in resnično, aktualno rabo. To velja tudi za ponazarjanje številnih različic frazemov. Že omenjeno pojasnjevanje nastanka, izvora frazema (6. vidik: ♦) ter navajanje ustreznih (tj. po pomenu in sestavi, po pomenu, po predstavi) frazemov v drugih evropskih jezikih (7. vidik: ⊙) sta neke vrste nadgradnja *Slovarja slovenskih frazemov*, saj prvi razkriva bistvo nastanka frazemov, drugi pa primerjalno sopostavlja slovenski frazeološki fond v širši evropski prostor.

Zgradba geselskega članka

Pilát	—————	Iztočnica (besedna, imenska)
hoditi od Póncija do Piláta , gl. Poncij .	—————	Kazalka na glavno imensko iztočnico
kàkor Pilát v krédo , gl. <i>kot Pilat v credo</i> .	—————	Kazalka na frazem pod isto glavno iztočnico
	—————	Frazem
	—————	Stilna/zvrstna oznaka
	—————	Pomenske, slovnične in druge oznake
	—————	Kategorija frazema
opráti si róke [kot Pilát] /ekspr.; pren., primera/ <i>znebiti se krivde; ne sprejeti odgovornosti za negativno dejanje, ki ga je kdo storil ne popolnoma prostovoljno</i> sop. po pilatovsko si umiti roke	—————	Razlaga
Ali je bila kriva samo Margarita? Ali si je mogel on, Mitja, popolnoma oprati roke? (F. Novšak, <i>Hudobni angeli</i> , 1940, 95) Vodstvo banke je namreč vsa leta vedelo za avansiranje podjetja Maxi Group, saj so na ta račun dobro služili, ko pa je davčna inšpekcija odkrila nezakonnosti, si je vodstvo banke poskušalo oprati roke tako, da je našlo grešna kozla – Udrihovo in Grabrijanovo. (Delo, 10. sep. 2002, NB) ...	—————	Pomensko enaki, nasprotni in sorodni frazemi
◆ Primera <i>oprati si roke [kot Pilat]</i> z različico <i>umiti si roke [kot Pilat]</i> , katere primerjalno jedro <i>kot Pilat</i> se večinoma že opušča, kot tudi sopomenka <i>po pilatovsko si umiti roke</i> , se nanaša na rimskega prokuratorja Judeje Poncija Pilata od leta 26 do leta 36. Izzval je upor Judejcev in ga krvavo zadušil. Po rimskih in židovskih virih je bil zaradi okrutnosti odstavljen in poklican na odgovornost v Rim. Po novi zavezi je v procesu proti Jezusu Kristusu potrdil obsodbo sinedrija (tj. sveta enakopravnih članov, ki se posvetujejo o javnih zadevah) in s tem izrekel smrtno kazen. Pilatovo »pranje rok«, s katerim je simbolično odstranil s sebe krivdo za obsodbo, je postalo pregovorno. Po Mateju 27, 24, si je namreč Pilat, ki je bil prisiljen potrditi Jezusovo obsodbo, pred tolpo umil roke in rekel: »Nedolžen sem za kri tega Pravičnika.« ...	—————	Ponazarjalni zgledi
⊙ angl. <i>to wash one's hands of sth.</i> ; češ. <i>mýt si ruce jak (Pontsky) Pilát; mýt si ruce (nad něčím)</i> ; fr. <i>s'en laver les mains</i> ; hr., srb. <i>oprati ruke kao Pilat; umiti ruke kao Pilat</i> ; it. <i>lavarsene le mani</i> ; nem. <i>sich die Hände in Unschuld waschen</i> ; pol. <i>umyc ręce od czegoś; umywać ręce od czegoś</i> ; rus. <i>umyt' ruki [kak Pilat]; umyvat' ruki</i> .	—————	Izvor frazema
umiti si róke[kot] Pilát , gl. <i>oprati si roke [kot Pilat]</i> .	—————	Tujejezičnu ustrezniki
	—————	(Glagolska) različica frazema s kazalko